

Redenczki István

SZTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

ORCID:0000-0002-4948-3571

Nemzetközi kitekintés – a 2021-es év három olvasáskutatási vizsgálatának módszertani áttekintése

Absztrakt

Írásomban áttekintem az elmúlt év három olvasáskutatási vizsgálatát: egy francia felmérést, egy spanyolt és egy angolt. Ezen kutatások frissességük miatt mindenképpen szemlélésre érdemesek, továbbá az is indokolja áttekintésüket, hogy érintik a fiatal korosztályt, valamint a Covid-helyzet miatti egyes változásokra is reflektálnak. A dolgozat fókuszát azok az egyedi kérdések és gyakorlatok képezik, melyek a magyarországi gyermekek körében végzett olvasási szokásokat vizsgáló felmérésekben is hasznosíthatók lehetnek.

Kulcsszavak: olvasáskutatás, külföld, jó gyakorlat, összehasonlító vizsgálat, Covid-19

Abstract

International perspective – three reading surveys of the year 2021

In this article, I would like to review three surveys of reading from the past year: a French-, a Spanish- and an English investigation. These studies are certainly worth to overview them because of their recentness, and also because they concern the young age group and refer to some of the changes that are brought by the COVID-situation. The focus of this essay is on specific issues and practices that could be used in the surveys of reading habits among children in Hungary.

Keywords: reading surveys, foreign, best practices, comparative analysis, COVID-19

Bevezetés

A következőkben fel szeretném hívni a figyelmet három olvasáskutatási vizsgálat módszereire és néhány érdekes eredményére, összevetvén azokat a legutóbbi magyar kutatás gyakorlatával és egyes eredményeivel. Ennek szükségességét elsődlegesen két dolog indokolja: mivel mind-egyik külföldi vizsgálat friss (2020/21. évi), így a jövő magyar vizsgálatainak számára aktuális tanulságok vonhatók le; másrészt mivel a jelenben folytatták őket, elkerülhetetlenül reflektálnak a COVID-helyzet fejleményeire, és a más országok ezen következmények felmérésében szerzett tapasztalatai és a velük kapcsolatos gyakorlati felvetések ugyancsak hasznosan tudnak majd beépülni a leendő magyar vizsgálatokba.¹

A spanyol vizsgálat

A magyar kutatáshoz (Tóth 2019a) módszertani tekintetben legközelebb álló vizsgálat a *Hábitos de lectura y compra de libros en España*. Nem előzmény nélküli, a 2000-es és 2012-es évek között már folytattak hasonlót, viszont akkor még nem közös koncepció részeként. Ezután egy ideig a Spanyol Kulturális Minisztérium (MECD) monitorozta az olvasási szokásokat, de a

¹ A tanulmányban a hivatkozásokat a jobb olvashatóság érdekében többször csak a bekezdések végén közlöm. A kérdéseket és válaszokat fordításban ismertetem – az oldalszámra való hivatkozások egyszerűen lehetővé teszik majd az ellenőrizhetőséget.

spanyolországi kutatók is szükségesnek látták, hogy összevethető adatokat kapjanak meghatározott időközönként, így végleges formájában, a 2017-es évben indult újra, és ismétlődött évente. Az általam áttekintett vizsgálatot 2020 novembere és decembere között végezték el (FGEE 2020: 4).

A magyar felfogáshoz hasonlóan az olvasást tágran értelmezik: információk feldolgozásaként, melyet egy médiumon (pl. a nyelven) keresztül közvetítenek; más szóval egy olyan folyamatként, amelyben szimbólumokat lefordítanak a megértés érdekében (FGEE 2020: 7). Ugyancsak átvették azon modern elveket, hogy a „muszáj-olvasást” (munkahely, iskola) külön kezelik a szabadidős olvasástól, és 2017 óta a közösségi média olvasása náluk is szerepel a szövegfeldolgozási listán (FGEE 2020: 7, 17).

A vizsgálat lefolytatásának módja – a magyar gyakorlattal ellentétben – a telefonos interjú volt, computer-assisted telephone interviewing (CATI) segítségével, mobil és vezetékes telefonokat egyaránt tartalmazó mintán. Az I.N.E. (Spanyol Statisztikai Hivatal) egy vizsgálata szerint a lakások 71%-ában van vezetékes telefon, 25%-ában már csak mobil, így az interjúk negyede mobilon készült. Szimpatikus megfontolás, hogy az interjúk között egyenlő arányban készültek délelőtti és délutániak, nehogy a kiválasztott egyének között gazdasági tevékenységüktől függő különbségek keletkezzenek a válogatásból kifolyólag (FGEE 2020: 8). Mindösszesen 2.514 interjú készült, 17 kiválasztott körzetben – ezek között a legkisebb területi egységben is legalább 100 db, így az országos reprezentativitás 95,5%-ban megbízható (náluk a válogatásból fakadó hibaráta 2%), elsősorban az autonóm területek jelentősen eltérő méretei miatt (FGEE 2020: 9).

A megkérdezés módja is nagyon hasonló a magyar gyakorlathoz, a strukturált interjúkat választották, többségükben zárt kérdésekkel és/vagy előre megadott válaszlehetőségekkel, kisebb részben nyitott, saját véleményre épülő kérdésekkel; náluk a kérdéssor megválaszolásának maximális hossza 20 perc (FGEE 2020: 10).

A kutatók szempontjából rendkívül kedvező módon részletesen ismertették a kérdőív struktúráját és az egyes részeket:

Az interjú részei (FGEE 2020: 10):

1. validáció, alapadatok felvétele és kiskorúak esetén a szülői engedélyek kikérése
2. könyvek és más formátumú kiadványok olvasása, különböző formátumok, a nem-olvasás indokai
3. legutóbb olvasott könyv szerző, cím, téma, nyelv, formátum
4. az olvasási szokások más jellegei – nyelvek, az olvasás helyei
5. a legutolsó megvásárolt nem-tankönyv jellegű olvasmány papír és elektronikus formátumban
6. a legutolsó könyvvásárlás: időpont, cím, szerző, formátum, a vásárlás motivációja, a vásárlás helye
7. szakkönyvek vásárlása
8. könyvtári tevékenység (látogatások, a könyvtár típusa, értékelés)
9. a fiatalok olvasása
10. szociodemográfia

A magyarországi vizsgálatban a felnőtt és a gyermek korosztályok vizsgálata élesen elkülönült, a megkérdezéshez két különböző kérdőívet használtak; ezen két felmérés eredményeinek rövid összegzését Tóth Máté két tanulmánya adja (Tóth 2019a; Tóth 2019b). Ahogy viszont ebből a struktúra-vázlatból is látható, a spanyolországi vizsgálat nem tesz különbséget a fiatal felnőttek és a felnőttek olvasása között; viszont a fiatalabb korosztályokat külön kérdések érintik. Noha leginkább csak a kutatás vége foglalkozik a gyermekekkel, némelyik kérdést/módszert mégis érdemes áttekinteni. A *Milyen gyakran szokott olvasni?* kérdésre például az alábbi kategóriákat adták meg (FGEE 2020: 11):

minden nap, majdnem minden nap

1. 1–2 alkalommal egy héten
2. legalább egyszer egy hónapban

3. három havonta legalább egyszer
4. szinte sosem olvasok
5. soha nem olvasok

Ezután kiegészítésképpen azt kérdezték, hogy *Az alábbi típusú tartalmakból (papíron vagy digitálisan) olvasott-e legalább egyet az elmúlt negyedévben?* Az olvasmánytípusok a könyv, a magazin, az újság, a képregény, a web/blog/fórum és a közösségi média voltak. Így a tágan értelmezett olvasásról 95,7%-os eredményt kaptak, ezen belül a könyvet is olvasók száma 68,8% volt. Ezek között témánk szempontjából fontos lehet, hogy a fiatalok (15–24 évesek) könyvolvasásban és újságolvasásban nívós helyen vannak, a képregényolvasásban, valamint az internetes- és közösségi média tartalmak olvasásában abszolút élen járnak (FGEE 2020: 16–21).

Ezt követően hosszasan tárgyalja a kérdőív a nyelvhasználatot olvasásnál. Spanyolországban az etnikai sokszínűség és az autonóm tartományok miatt ez fontosabb kérdés, számunkra ebből az lehet leginkább érdekes, hogy náluk is az angol a kasztíliai spanyol után a második helyezett. Az anyanyelvük viszont az olvasási nyelvek között abszolút elsőbbséget élvez (99,7% olvas spanyolul vagy spanyolul is) ezt követi a válaszoknál általában az angol, vagy a katalán, majd a francia (FGEE 2020: 23–26).

Ezután részletesebben rátérnek a könyvolvasásra. Az első kérdés: *Olvas-e könyveket?* Ezután tovább bontják az olvasókat, hogy: *Milyen céllal?* 68,8% olvasott könyvet, közülük 64% hobbi, 23,1% elsősorban munka- vagy tanulmányi céllal, 18,3% hobbi, 11,3% hasznos céllal is. A spanyolok évente átlag 10,5 könyvet olvasnak (FGEE 2020: 28). A magyar vizsgálathoz hasonlóan a gyakoriságra is rákérdezik: *Az elmúlt negyedévben milyen gyakran olvasott könyveket?* A lakosság 52,7%-a gyakran olvasó (34,7%-uk naponta olvas, 18% hetente), 11,3%-a alkalmi olvasó (FGEE 2020: 29–37). Az olvasás mellett rákérdezik a nem-olvasás indokaira. A nem olvasóktól azt kérdezik meg, hogy *Milyen okból nem olvas/nem olvas gyakrabban?* A válaszok sorban a következők: időhiány 50,6%, érdeklődés hiánya 30%, másféle szórakozási módot választ szabadidejében 23,3%, látáshiba vagy egészségi állapotra hivatkozás 9,9%, nehezen olvas, ezért nem élvezi 0,7%, más 0,4% (FGEE 2020: 35). A nem olvasók indokai a mindenkori vizsgálatokban nálunk is nagyon hasonlóak.

A Milyen műfajú könyveket olvass legszívesebben? kérdésnél számunkra a miénktől különböző kategóriák lehetnek érdekesekek: szépirodalom (ez a többség, 79,2%-kal), ezt követi a bölcsészettudomány/társadalomtudomány, majd a reáلتudományok/gyógyászat/biológia, és ezután jönnek a gyakorlati könyvek/oktatás, és végül a gyermek és/vagy ifjúsági könyvek, valamint az egyéb típusú könyvek. A szépirodalmon belül külön is kérdezték műfajokra, itt a regény és elbeszélés 93%-, az esszé 4,6%-, a költészet 1,3%-, a dráma 1,1%-ot képvisel (FGEE 2020: 39). Eredményeik itt is a mieinkhez kísértetiesen hasonlítanak.

Emellett azt is megkérdezik, hogy *A legutolsó könyv, amelyet olvasott milyen formátumú volt?* (FGEE 2020: 39). Ez az adat némileg más formában, de a magyar vizsgálatban is kulcsfontosságú kérdés. Ez az olvasók 48,6%-nál normál formátumú papír, 32,8%-nál zsebkönyv, 18%-nál e-book, 0,6%-nál hangoskönyv. Érdekes módon a spanyolok a zsebkönyv és a normál könyvforma között jelentős különbséget tesznek e tekintetben (FGEE 2020: 39). A digitális eszközön történő olvasásnál az eszköz is meghatározó, további kérdés, hogy *Milyen eszközön olvas?* A válaszok erre: számítógép 38%, mobil 70,3%, e-olvasó 12,6%, tablet 21,4% (ez utóbbi 2017 óta jelenik meg válaszlehetőségként) (FGEE 2020: 44). Az e-könyveket ezen belül külön kiemelik, *Milyen eszközön olvassa az e-könyveket?* Erre a válaszok a számítógép 12,5%, az e-book-olvasó 12,6%, a tablet 10,1% és a mobil 6,2% (FGEE 2020: 45). Az e-bookoknál a beszerzést illetően is kérdezik: *Általában hogyan szerzi be azokat a könyveket, amelyeket e-könyv formátumban olvas?* (FGEE 2020: 46) A három fix válasszal az alábbi arányban értettek egyet: letöltöm az internetről (fizetős módon) 39,8%, letöltöm az internetről (ingyen) 55%, barátaim/ismerőseim odaadják usb-n, cd-n, e-mailben 43,7%. Ezt egy igazán érdekes kérdés követi: *Meg tudja különböztetni azokat a letöltéseket, amelyek illegálisak, és amelyek nem?* A válaszok: Igen, könnyen 60%, Nem tudja 29,4%, Néha kétségei vannak 10,6%. A statisztikák alapján így 10 letöltött könyvből 5,6 ingyenes és 4,4 fizetős (FGEE 2020: 39). Az e-olvasásban – ahogy az várható is – a fiatalok felülreprezentáltak (FGEE 2020: 56).

A hangoskönyv a magyar kérdőívben is több helyen megjelenik (pl. Tóth 2019a: 25), itt külön kérdést szenteltek a hangoskönyvek hallgatásának: *Általában hallgat hangoskönyvet? Ha igen, milyen gyakran? A spanyolok 1,6%-a gyakran, 1,5% néha és a lakosság 96,9%-a soha vagy majdnem soha.* (FGEE 2020: 59)

Ezután az olvasást befolyásoló tényezők közül külön blokkot képeznek a karanténnal kapcsolatos kérdések. A felmérés egyértelműen megállapítja, hogy a karantén ideje alatt a heti olvasott órák mennyisége nőtt, majd a lezárás feloldásával némileg csökkent (ebben, mint majd láthatjuk, mindhárom vizsgálat egyetért); és továbbá azt is, hogy a lezárás alatt a nők és a 14–35 éves korúak olvastak leginkább többet, mint előtte (FGEE 2020: 61–62).

A COVID-dal kapcsolatban több kérdést is feltettek. Az első az, hogy *A könyvek olvasása segítette-e Önnek, hogy jobban viselje el a megváltozott helyzetet a lezárás alatt?* A válaszadók a felsorolt lehetőségek közül az alábbi válaszokat adták: 51%-nak sokat, 30%-nak valamennyit, 11%-nak keveset, 7%-nak semennyit (FGEE 2020: 63). A másik kérdés így szólt: *Hogyan segítette Önnek, milyen módon segítette jobban kezelni helyzetét a könyvek olvasása?* A kérdésre a leggyakoribb válaszok: az olvasás segített legyőzni az unalmat 65%, segített abban, hogy elolvashassam, amit szeretnék, de időm nem engedte 46%, segített csökkenteni a bezártság stresszét 45% – ezen a helyen véleményt is kérdeztek kifejtve (FGEE 2020: 63). A következő kérdés ekképpen szólt: *Milyen előnyöket biztosított Önnek a szabadidős olvasás?*

A felvetődő előnyök kulcsszavakban (FGEE 2020: 64):

– szórakoztatott	99%
– segített kikapcsolódni	97%
– relaxált	93%
– megnyugtató	90%
– segített pozitív maradni	83%
– vidámmá tett	77%
– lelkesített	66%
– segített képzeletben elutazni	63%
– mentálisan megerősített	63%
– biztonságérzetet adott	48%

Ezután bővebben rákérdeztek a könyvvásárlásra (FGEE 2020: 65–78). Ez a magyar kutatáshoz (Tóth 2019a: 47–49) nagyon hasonló módon (és eredményekkel) történt, ezért részletesen nem térnek ki rá. Talán az a legérdekesebb aspektus, hogy a kérdésben oppozícióként állítják szembe a szakirodalmat és a szépirodalmat.

Ahogy az a magyar vizsgálatban is kulcsfontosságú (Tóth 2019a: 29–47; Tóth 2019b: 46–60), itt is részletesen vizsgálják könyvtárhasználatot. Az első kérdés így szól a témában: *Látogatott-e könyvtárat, vagy igénybe vette-e a könyvtárbusz szolgáltatást az elmúlt évben?* Igennel csak átlag 23,2 % válaszolt. Másik kérdés a témában, hogy *Ön tagja-e valamelyik könyvtárnak?* Erre 34,1 % válaszolt igennel. Ezek körülbelül ugyanígy jelennek meg a magyar 2017/19-es országos reprezentatív vizsgálatokban is. Témánk szempontjából viszont külön érdekes, hogy a fiatal (14–24 és 35–45 éves) korosztályok tagjai járnak a legnagyobb arányban könyvtárba (FGEE 2020: 80–81).

Külön rákérdeznek a könyvtártípusra is: *(ha ellátogatott), milyen típusú könyvtárban volt?* Itt a közkönyvtárat követi az egyetemi, azt az iskolai, és utánuk jön a könyvtárbusz és legutolsó a valamilyen más típusúban voltam kategória. Valamint a könyvtárba járás gyakoriságára is itt kérdeztek rá, oly módon, hogy ha jár, akkor *Milyen gyakran?* A lehetséges válaszokat az alábbi százalékokban összegezték: 24,1% naponta/hetente, 60,9% alkalmanként, 15% ritkán (FGEE 2020: 81). A leginkább rendhagyó kérdés a könyvtárakkal kapcsolatban, hogy *Ön hogyan értékelné 1–10-ig azt a könyvtárat, amelybe járni szokott?* Erre a spanyol olvasóknál 8,3-as átlag lett a válasz (FGEE 2020: 81–82). Ez egy gyorsan megválaszolható és informatív kérdés.

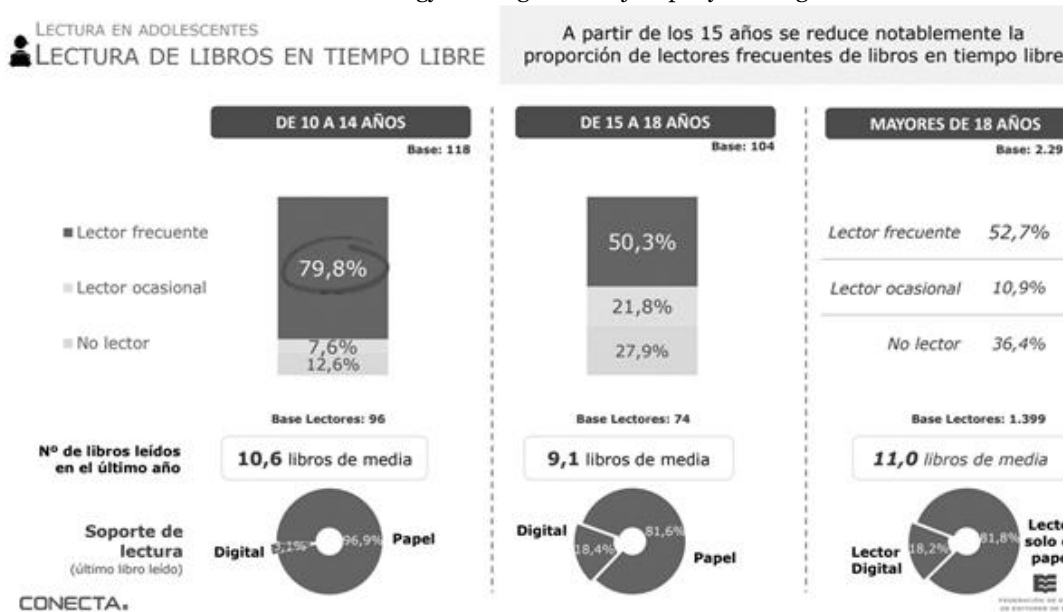
A vizsgálat, a leírt módon, pár kérdés erejéig érinti külön a fiatal korosztályt. Elsőként a hat év alattiak olvasási (mesehallgatási) szokásaira kérdez rá: *Shokott-e Ön vagy családtagja olvasni gyermekének/gyermekeinek?* Ezt követi a *...ha igen, akkor mennyit?* kérdés (FGEE 2020:

85). Ezt Tóth Máté vizsgálatában ugyanígy megkérdezték, ám nálunk beszámították azt, hogy a szülő válasza torzíthat (Tóth 2019b: 8, 15), viszont a spanyoloknál erről is csak a szülőt kérdezték. Ez abban a tekintetben nem szerencsés, hogy így nem hívták fel a figyelmet arra tényezőre, amire a magyar vizsgálat reflektál: ha a szülő adja a választ, akkor ő magára nézve pozitív képet akar kialakítani, így felfelé kerekítheti az értékeket. Mindenesetre a szülők 74,4%-a nyilatkozott igennel, és náluk ez átlag heti 3 órát jelent. Rákérdeztek továbbá ugyanitt, hogy milyen nyelveken szoktak felolvasni, erre a válaszok sorrendben a spanyol, a katalán és az angol. Megkérdezték azt is, hogy milyen eszközről olvasnak nekik, itt sorrendben a következő eszközök a leggyakoribbak: papíron, tableten, mobilon, e-bookon olvasunk, hangoskönyvet hallgatunk. (FGEE 2020: 85).

A 6–9 évesekre vonatkozó kérdés is hasonló, mint a magyar vizsgálatban: *Olvas-e (6–9 éves korú) gyermeke a tankönyveken kívül más könyveket is?* Szerencsére 88,8%-uk igen, összesen 3 óra 2 percet hetente. Náluk is a nyelvre és az eszközökre kérdeztek, közel azonos eredményt kaptak, mint az előző korosztálynál (FGEE 2020: 85). A kamaszok olvasásával kapcsolatosan megállapítható, hogy náluk némileg megfogyatkoznak a könyvek, s az internet és közösségi média veszi át a helyüket, de különösen népszerűek körükben a képregények is. Valamint a számítógépes/eszközökön történő olvasás náluk a legnépszerűbb (FGEE 2020: 87–88).

A vizsgálat három korosztálynál kérdezi a gyakoriságot, és hogy az olvasás milyen környezetben történt, ezeknek kitűnő összevető diagramjait is adja (FGEE 2020: 88).

1. ábra: Az olvasás gyakorisága és módjai Spanyolországban

Forrás: FGEE 2020: 88

Ahogy az ábrán látható, a 10–14 éves korosztálynál a többség (közel 80%) gyakran olvasó, s ez a 15–18 éves korra jelentősen visszaesik, 50%-ra. Ezzel összhangban az elmúlt évben olvasott könyvek száma is jelentősen csökken, 10,6-os átlagról 9,1-re. E számokat a felnőtt korosztály kompenzálja némileg, bár ezzel ellentétes tendenciaként náluk nő legnagyobb mértékben az abszolút nem olvasók száma. A papír alapú olvasás még minden korosztálynál elsőbbséget élvez, érdekes módon a fiatalabb, és a felnőtt korosztályok között e tekintetben nincs különbség. A gyermekek olvasásával kapcsolatban az utolsó feltett kérdésben rákérdeztek a 10–13 éves korosztály által leggyakrabban olvasott könyvekre is, ezek sorban a következők: a Stilton-sorozat, a spanyol Los futbolisimos-sorozat, a Harry Potter-könyvek, az Egy ropi naplója-sorozat, és Eloy Morenotól az *Invisible* című könyv (FGEE 2020: 91). Ezek ugyancsak megegyeznek a hazai olvasók által megjelölt kedvencekkel, abban is, hogy náluk is található anyanyelvű kedvenc sorozat (Tóth 2019b: 32–33).

A gyermekolvasást illetően végeredményében vegyes eredményeket kapnak. Az olvasás gyakorisága az olyan háztartásokban, ahol van 6 évnél fiatalabb gyermek csökkent 2018-hoz képest, ellenben a gyermekeknek meseolvasásra fordított idő összességében mégis 20 perccel nőtt (FGEE 2020: 99). A preferenciákat illetően pedig megállapítható, hogy a 6–9 éves korosztály szinte kizárólag (88,8%-ban) csak mesekönyveket olvas, nem ismeretterjesztő könyveket; a kamasz korosztály pedig erősen felülreprezentált a webes tartalmak olvasásában, és ők a digitális tartalmak legnagyobb fogyasztói (FGEE 2020: 99).

A francia vizsgálat

A francia vizsgálat nagyon hasonló standardok mentén jár el, azonban számos eltérést is mutat. Ez a vizsgálat is egy sorozat része, 2015-től két évente felveszik, azonos kérdőívvel és módszerrel. Ebben viszont a fiatalabb korosztályt éppen csak érintik (15 éves kortól felfelé mérnek). A megkérdezettek számának tekintetében 1000 véletlenszerűen kiválasztott interjúról beszélhetünk, ugyancsak telefonon keresztül megválaszolt kérdésekkel, az adatfelvételt CATI-val segítve. A kérdőívek kitöltésének összideje 28 perc volt. A kutatást 2021. január 8. és 26. között folytatták le – náluk nem beszélnek annyira részletesen az interjúk időpontjáról, a megkérdezések pontos helyéről (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 3).

A vizsgálat sajátossága, hogy nagyon sok kérdést attitűd-felmérésként tesznek fel. Legelőször is az interjúalanyok véleményét kérik ki önmagukról: *Őn egy olyan személynek tekinti magát, aki... nem igazán/keveset/közepesen sokat/sokat olvas.* Itt ki kell válasszák az opciót, amely rájuk a legjellemzőbb. Ebből a keveset/közepesen sokat/sokat kategóriákat tekintik olvasónak, így a válaszadók 81%-ban olvasónak tekinthetők. Sajnos ebben éppen a 15–24 és a 25–34 éves korosztályoknál (a fiataloknál) a legnagyobb a visszaesés az előző években regisztrált eredményekhez képest (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 6).

Ugyanakkor egy másik módon is rákérdeznek, hogy ki olvasó, ez nagyon hasonlít a bemutatott spanyol vizsgálatban a hat olvasmánytípusra, ill. a Tóth Máté-féle vizsgálat olvasói napi menü részére (Tóth 2019a: 25; Tóth 2019b: 21)², bár a francia vizsgálatban irodalomközpontúbb kultúrafelfogás dominál, így az olvasott tartalmakat illetően csak az irodalmi műfajokra kérdeznek. A kérdés: *Az alább felsorolt könyvtípusokból melyek azok, amelyeket olvasott az elmúlt 12 hónapban, papír vagy digitális formában?* 87% olvasott belőlük átlag 5,7 műfajt (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 7–8). A műfajok népszerűségi sorrendben (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 7):

1. Praktikus könyvek, életstílus, szabadidő
2. Történelemmel kapcsolatos könyvek
3. Rendőrségi/kémes könyvek
4. Aktuális történetek könyvei
5. Tudományos, technikai és szakmai könyvek
6. Képregényalbumok
7. Klasszikus francia és külföldi irodalom
8. Művészeti könyvek, fotóalbumok
9. Szótárak, enciklopédiák
10. Gyerekkönyvek
11. Vallási, politikai, filozófiai esszék
12. Személyiségfejlesztés, pszichológia
13. Sci-fi, fantasy, hőstörténetek, horror
14. Verses könyvek
15. Mangák, amerikai képregények
16. Érzelmes regények, Harlequin-történetek
17. Más műfajú regények
18. Más műfajú könyvek

² Fontos megjegyezni, hogy a „napi menü” fogalma nem újkeletű, Tóth Máté cikkében is felhívja a figyelmet arra, hogy a kérdés hosszas szakmai diskurzus előzte meg, s az általa követett modellt egy lengyel kutatótól vette át. Tóth 2019a: 24. 20. jegyzete: A kérdést Lengyelországban dolgozták ki és azokat Pawel Kuczyński mutatta be a *New Spaces of reading* konferencián Varsóban 2017. május 16-án

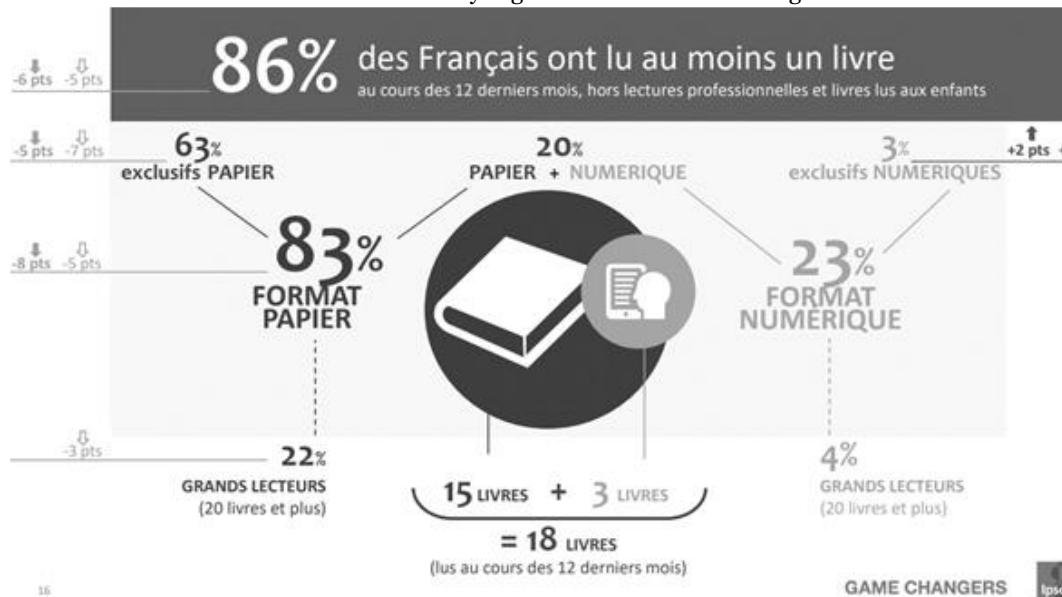
Furcsa módon a regénytípusokat szétbontották, majd a végső összesítésnél összevonták. A műfajok népszerűsége Franciaországban sorrendben a következő regény > gyakorlati könyvek > történelem > képregény. Érdekes, viszont, hogy ha a szépirodalmi műfajok összevonása elmarad, akkor a praktikus könyvek/életstílus és szabadidő könyvei az elsők. A legnagyobb visszaesést az eddigi években regisztrált eredményekhez képest, sajnos ebben is a fiatal korosztály mutatja (a 15–24 és 25–34 évesek) (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 9–10).

Egy további – és szerintem rendkívül érdekes, a másik vizsgálatokhoz képest eléggé unikális – kérdés az olvasott műfajokkal kapcsolatban, hogy: *Az említett műfajok közül, amelyeket olvastott az elmúlt évben, melyek azok, amelyeket végigolvasott (az elsőtől az utolsó oldalig, melyek azok, amelyeknek csak egy részét olvasta (mondjuk csak néhány fejezetet) és melyik az, amelyekbe éppen csak belenézett?* (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 15).

Ezután, ahogy a legtöbb vizsgálatban, a könyvolvasás, és annak a formátuma mérvadó. A vonatkozó kérdés így szólt: *Ön olvasott-e legalább egy könyvet az elmúlt 12 hónapban, és ha igen, milyen formátumban?* Végeredményben e kérdések alapján kimutatják, hogy a franciák 22%-a sokat olvasó (grands lecteurs = 20 vagy több könyvet olvasott az elmúlt évben), ami számunkra még érdekesebb, hogy a sokat olvasók aránya egyik legnagyobb mértékben a fiataloknál, a 15–24 éves korosztályban emelkedett. Érdekes továbbá, hogy az e-könyvet olvasók átlag életkora 41 év, a fiatalok itt is felülreprezentáltak, a 15–34 évesek teszik ki az e-olvasók 44%-át. Ezeket az adatokat össze is vetették az okostelefonok arányával (az olvasók 95%-ának van az eddigi 88%-hoz képest), de furcsa módon a telefonon olvasók aránya nem nőtt, hanem megmaradt az eddigi 30% körüli értéken (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 16–17).

A magyar lakosság vizsgálatánál felteszik a kérdést, hogy *Hol és mikor (milyen alkalmakkor) szokott könyvet olvasni?* (Tóth 2019a: 23; Tóth 2019b: 19) Ezt a francia kérdőívben is megkérdezték: *Milyen körülmények között szokott könyveket olvasni?*³ A válaszadók 96%-a az otthonát jelölte meg elsődlegesen jellemzőnek, 65%-uk a házon kívülit is, ezeknek 48%-a elsősorban tömegközlekedésen olvas. A házon kívüli olvasás éppen a fiatal korosztálynál a legnépszerűbb (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 19).

2. ábra: Olvasás mennyiségi bontásban Franciaországban

Forrás: Vincent Gerard, Lapointe 2021: 16

A könyvolvasást itt is felosztották szabadidős és kötelező formákra – a magyar és a spanyol vizsgálatokhoz hasonlóan. A vonatkozó kérdés így szólt: *A könyveket szabadidejében, vagy munka és/vagy tanulmányi céllal olvassa?* A hobbi olvasást 95% jelölte meg, ebből 70% csak

³ Nem igazán fordítható, a kérdésben a *dans quelles circonstances* a helyet és az alkalmat egyaránt kifejezi

szórakozási céllal olvas, 25% hobbi és tanulmányi céllal is, a fennmaradó 5% csak munka vagy tanulás miatt. A fiataloknál jelentősen nőtt a hobbi olvasók száma (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 20). Az olvasás gyakoriságát egy attitűdre vonatkozó kérdéssel is mérték, nevezetesen: *Általában úgy érzi, hogy... többet olvas (mint előtte), ugyanannyit, kevesebbet?*, a válaszok sorban 26%, 44% és 30%. A 15–34 év közötti korosztálynál a többet olvas, mint előtte kategória jelentős mértékben nőtt (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 21).

A felmérés következő kérdése a spanyolhoz hasonlóan arra kérdez rá, hogy *Szeretne-e többet olvasni/elkezdeni könyveket olvasni?* Erre válaszképpen 57% nyilatkozta, hogy olvasna többet, ezen belül az olvasók 63%-a szeretne többet olvasni, a nem olvasók 20%-a kezdené el komolyabban az olvasást; a 35–49 éves korosztály szeretne leginkább többet olvasni (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 22).

A franciák a könyvbeszerzés módjára szokatlan módon kérdeznak: *A legutóbbi XXX könyvhöz, amit olvasott az elmúlt 12 hónapban, általában ... jutott.* Erre az olvasók 75%-a válaszolta, hogy új könyv megvásárlásával, 34% pedig, hogy használt mű vásárlásával jutott hozzá könyveihez, 68% kapott ajándékba. A *Vásárolt-e könyvet ajándékba?* kérdésre pedig 78% azt válaszolta, hogy maga is vásárolt könyvet ajándékba. Összesítve a franciák 88%-a vásárolt az elmúlt évben vagy magának vagy másnak könyvet (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 24). A *Hol szerzi be könyveit?* kérdésre a döntő többség (77%) a könyvesboltot jelölte meg. Az e-book vásárlást ide vették fel egy alpontnak, a 10 opció közül 9.-nek jelölték meg gyakoriság szerint (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 25).

A kérdést negatív előjellel is feltették: a *Miért nem vásárol könyvesboltban?* kérdésre 40% azt mondta, hogy mert nincs a közelében könyvesbolt, 27%-uk úgy vélte, hogy a könyvesboltok árai magasabbak, mint a könyvek ára más boltokban, 24%-nak a keresett könyvei nincsenek készleten, 26% egyéb okot jelölt meg (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 26).

A könyvtárhasználat kérdéseinél az első, hogy *Szokott-e magának kölcsönözni a könyvtárból/médiatárból?* Erre a kérdésre 13% állítja, hogy gyakran kölcsönöz, 14% hogy néha, 17% hogy ritkán és 56% hogy soha. A *... ha nem, akkor miért nem?* kérdésre 64% azt válaszolta, hogy szereti a saját könyveit olvasni, 28%-uk azt mondta, hogy a könyveket, amelyeket keres, sokszor nem találja a könyvtárban, 25% azt, hogy nincs a közelében könyvtár, és 16%-uk jelölt egyéb más indokot (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 27).

Ahogy utaltam rá, a vizsgálatban számtalan attitűdöt figyelő kérdés van, ezek közül egy újabb az *Ön szerint manapság miért fontos olvasni?* Első helyen az olvasás élvezetét jelölték meg, második helyen az ismeretek elsajátítását, harmadiknak a boldog és teljes élet elérését jelölték, negyedikként a szakmai életben elérhető sikereket, ötödiknek a társadalmi megítélést (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 29). Ezt követte egy másik attitűd-kérdés, mely érdekes összevetésre ad lehetőséget, nevezetesen, hogy *És Ön miért olvas könyveket?* A nagy többség itt a négy opció közül a tanulást jelölte meg, ezt követte az okok közt a kikapcsolódás, majd a könyvek élvezete. A fiatal korosztálynál a kikapcsolódásképpen olvasás kevésbé népszerű, de náluk a tanulási vágy és a világból való kiszakadás mint indok, jelentősen növekedett (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 30).

A nem-olvasóknak hosszabb szakaszt szenteltek. Azoknál, akik úgy érzik, hogy kevesebbet olvasnak, kíváncsiak voltak a miértekre. Ezt egy nyitott állítással lehetett megválaszolni: *(kevesebbet olvas) azért, mert...* Nincs elég időm, Szabadidőmben valami más kikapcsolódási formát választanék, Olvasok, de valami mást, nem könyvet – ezen állításoknál az egyetért és a többnyire igaz lehetőségeket választhatták (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 33).

A következő kérdés is érdekes, ezzel arra próbáltak választ találni, hogy hogyan lehetne többet bevonni az olvasásba. A kérdés az alábbi módon szólt: *Mi tudná rávenni Önt, hogy több könyvet olvasson? / Mi tudná rávenni Önt, hogy elkezdjön könyveket olvasni?* Itt is egyetért és többnyire egyetért lehetőségek közül választhattak. A válaszlehetőségek 1) Több szabadidő 2) Beszélgetés a barátokkal 3) Találni valakit, akivel lehet beszélgetni az olvasmányokról 4) Olyan könyvek, amelyek jobban passzolnának ízlésemhez, érdeklődésemhez, 5) A hagyományos média ajánlásai 6) Ha több pénzem volna 7) A vélemények az interneten 8) Egy könnyebb olvasmány 9) Vélemények a közösségi médiában. A kevés idő mint ok itt is győzedelmeskedett.

Azonban érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy az eddig háttérbe szoruló vélemények jelentősen erősödtek, főleg a 15–24 éveseknél. A találni könnyedebb olvasmányokat opció mellett az interneten olvasható vélemények súlya és a közösségi média hatása is jelentősen nőtt (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 34).

A zárókérdés is egészen egyedi ötlet: *Ha lenne még egy napja a héten, mivel töltené a felsorolt lehetőségek közül?* Elmennék valahová a barátaimmal / olvasnék egy könyvet / ellátogatnék valamilyen kulturális intézménybe / moziba mennék / elutaznék valahová / sportolnék / vásárolgatnék. Ezek között a barátokkal időt tölteni után az olvasás következett népszerűségi sorrend szerint, a harmadik dobogós a kulturális intézménybe menni lehetősége volt (Vincent Gerard, Lapointe 2021: 36).

Az angliai vizsgálat

Az angliai vizsgálat is egy sorozat részét képezi. Január és március közepe között folytatta a 2021-es évben a National Literacy Trust nevű szervezet, ez utóbbi az olvasási szokásokat csak a gyermekek körében vizsgálta. Ebben az évben 42.502 gyermek töltötte ki az online kérdőívet, 117 iskolából, a 8–18 éves korosztályt képviselve (Clark, Picton 2021: 1).

Az előző évi 2020-as felmérésből kiderült, hogy a gyermekek a lezárás ideje alatt jobban szerettek olvasni és többet olvastak, valószínűleg azért, mert otthon volt idejük (újra) megismerni az olvasás örömét, és mert több szabadidejük és kevesebb iskolai feladatuk volt az online oktatás alatt. Sajnos egyúttal az is elmondható volt, hogy a fiúk és lányok közti, valamint a jómódúbb és szerényebb körülmények között élők között fennálló olvasási különbségek is növekedtek (Clark, Picton 2021: 1–2).

Mivel ez csak kiskorúakhoz szólt, a kérdések valamivel egyszerűbbek voltak. A megkérdezettek arra, hogy *Szeretsz -e olvasni / élvezed -e az olvasást?*, Angliában 51,5%-ban válaszoltak igennel. Ez visszaesés a 2020-as 55,9%-os arányhoz képest. A lányok mindkét évben nagyobb arányban válaszoltak igennel. Az angolok a gyermekek társadalmi helyzetét az FSM (*free school meal*) kategóriával differenciálták. Az FSM-es gyerekek szerettek legkevésbé olvasni, közülük is a fiúk (Clark, Picton 2021: 1–2). Másik kérdés volt, hogy *Szoktál-e olvasni szabadidőben minden nap?* Erre 30,1% válaszolt igennel. A változók szerinti arányok megegyeznek a fentiekkel (Clark, Picton 2021: 2).

A kérdést, hogy *Ki miért olvas?*, a gyermekeknél is vizsgálták. Erre a többség (52,7%) azt válaszolta, hogy az olvasás jó kikapcsolódási forma, a második leggyakoribb indok az volt (51,4%), hogy szeretnének új dolgokat tanulni, harmadikként (49,8%) pedig az új szavak megismerését jelölték meg motivációnak. Továbbá egy másik kérdésben azzal az állítással, hogy az olvasás segít jobban érezni magukat, 44,6%-ban értettek egyet (Clark, Picton 2021: 7).

A gyermekek által szabadidőben legtöbbször olvasott tartalmak a vizsgálat szerint a szöveges üzenetek, ezeket a gyermekek 92,4%-a olvassa, ezt követi náluk a játékokban chatelés 87,4%-kal. Ellenben szépirodalmat 51% olvas papír alapon is, és 28,1% képernyőn is olvas könyvet, valamint 2021-ben többet olvasnak képernyőn, mint előtte, papíron pedig kevesebbet (Clark, Picton 2021: 2).

A *Mennyire szeretsz olvasni?* kérdésre 21,6%-ban a nagyon, 29,9%-ban az eléggé szeret olvasni választ adták az olvasást kedvelők. Az olvasni nem szeretők leggyakoribb indoknak itt is a több feladatot és a kevés időt választották (Clark, Picton 2021: 3). A korosztályi megoszlást illetően a 8–11 évesek és 16–18 évesek szeretnek a legnagyobb arányban olvasni. Továbbá kimutatták, hogy akik nem mentek vissza az iskolába, jobban szerettek olvasni (Clark, Picton 2021: 4).

Az angolok a gyermekek által az elmúlt hónapban olvasott tartalmakat a 3. ábrán látható csoportokra bontották, külön véve a papír alapú és a digitális olvasást.

A vizsgálat szerint a szépirodalom, a képregény, az ismeretterjesztő könyvek és a versek népszerűsége növekedést mutat, a többiét mind visszaesést (Clark, Picton 2021: 11).

A *Milyen online tartalmakat olvasol?* kérdésre a szöveges üzenetek, a játékon belüli chat, a weboldalak, a közösségi média tartalmi, az e-mailek és blogok/fórumok voltak gyakorisági sorrendben a válaszok (Clark, Picton 2021: 13).

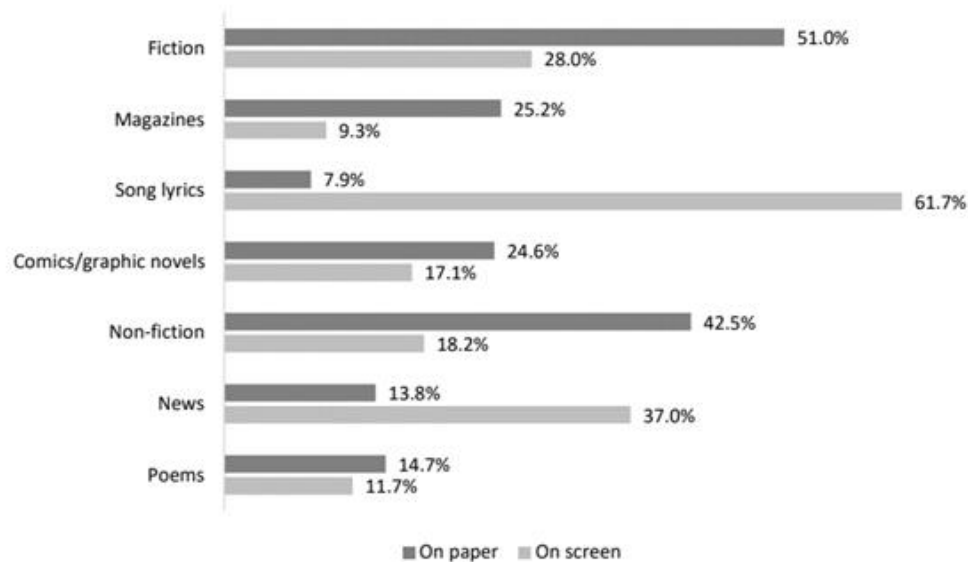
A *Hogyan fértél hozzá az olvasott tartalmakhoz a pandémia alatt?* kérdésre az alábbi válaszok érkeztek gyakorisági sorrendben: Az otthon meglévő könyveinket olvastam, Legtöbbet online olvastam, Legtöbbet e-bookokat töltöttem le, Először töltöttem le e-bookot, Először töltöttem le könyvtári alkalmazást, Legtöbbször a már letöltött könyvtári alkalmazásomat használtam.

A lezárás azonban negatív befolyással is volt az olvasásra. E vizsgálatok rákérdeztek, hogy: *Mi hátráltatott téged az olvasásban?* Erre gyakori válaszok a korlátozott hozzáférés a könyvekhez (bezárt iskolai- és közkönyvtárak), az otthoni csendes helyek hiánya, valamint az iskolai/segítői támogatás nélkülözése.

A kutatásban rákérdeztek, hogy: *Megvannak-e otthon a szükséges könyveid?* Erre 94,2% azt válaszolta, hogy saját könyvei vannak, 95,4% pedig, hogy vannak otthon olyan könyvei, amit olvasni tudott (Clark, Picton 2021: 13).

3. ábra: Az olvasott műfajok Angliában

Figure 10: Materials read either on screen or on paper outside school at least once a month in early 2021 by children and young people aged 8 to 18

Forrás: Clark, Picton 2021: 7

Összegzés

Mindezek alapján elmondható, hogy az egyes országokban közel ugyanazok a trendek figyelhetők meg. Különbség ezeknek leginkább az előrehaladottsági fokában található, sajnálatos módon sok a visszaesés, de nagyon érdekes és kellemes meglepetések is előfordulnak. Ellenben minden országban mérhető, hogy a lezárások alatt növekedett az olvasási kedv és az olvasással eltöltött idő, viszont ezek a feloldások után némileg csökkentek.⁴

⁴ A kézirat lezárása után újabb eredményeket is publikáltak, felkerült a 2021-es spanyol kutatás, valamint a francia FNL által készített, specifikusan a gyermekek olvasását vizsgáló jelentés is, egy következő anyagban ezeket mindenképpen fel kell dolgoznunk. Továbbá érdekes kapcsolódó cikkek is vannak, amelyek kimerítő vizsgálatát a dolgozat terjedelme nem engedte. Ilyen Spanyolországban ugyanezen vizsgálatnak a Madrid-fókuszú jelentése: <https://www.editoresmadrid.org/wp-content/uploads/2021/02/Informe-Habitos-de-Lectura-y-Compra-de-Libros-en-la-CAM-2020.pdf>. Az SNE szabadidővizsgálata Franciaországban <https://www.sne.fr/app/uploads/2020/12/14122020-Pratique-de-lecture-pendant-le-confinement.pdf>.

A vizsgálatok lefolytatási módja nagyon hasonló, azonban az ördög a részletekben rejlik. A három reprezentatív felmérés a strukturált interjú módszerét választotta, a negyedik, a gyermekeket kérdező vizsgálat is, bár valamivel szabadabban és gyermekcentrikus kérdésekkel. Ebben a sorban a magyar felmérés is megállta a helyét, minden megfontolása és kérdése teljesen korszerű volt. Mivel a magyar vizsgálat 2017/2019-es, ezért a COVID-kérdések még nem jelentek meg benne, a következő vizsgálat idejéig a TÁRKI 2020-as vizsgálatának (Bernát, Hudácskó 2020) a koronavírusra vonatkozó részei részben pótolhatják ezt a hiányt.

Véleményem szerint a vizsgálatokban az egyik legérdekesebb apró, ám annál jelentősebb különbség a felvett típusokban és kategóriákban érhető tetten. Ezen kívül a spanyol felmérés például a karantén idejére és a könyvtárhasználatra vonatkozó kérdéseiben tud hasznosítható újdonságokkal szolgálni. A francia vizsgálatban igazán megfontolandók és átvehetők az attitűd-vizsgálatszerű kérdések és a szabadabb, modern gondolkodás. Az angliai gyermekfelmérés pedig a kisebbek olvasásánál a miértek keresésében igazán előre mutató, és a tapintatosság, a „gyermekekre-szabás”, gyermekbarát jellege tekintetében követendő.

Irodalom

- Bernát A., Hudácskó Sz. (2020). *Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások, 2020.*
https://mkke.hu/content/download/7771/53994/file/TARKI_olvasas2020_tanulmany.pdf
 Utolsó letöltés: 2022. 04. 23.
- Clark, C.; Picton, I. (2021). *Children and young people's reading engagement in 2021.*
https://cdn.literacytrust.org.uk/media/documents/Reading_in_2021.pdf Utolsó letöltés:
 2022. 04. 23.
- FGEE Federación de Gremios de Editores de España (2020). *Hábitos de Lectura y Compra de Libros en España – 2020.* https://www.gremieditores.cat/wp-content/uploads/2021/02/Ha%CC%81bitos-de-Lectura-y-Compra-de-Libros-2020-ESPAN%CC%z3A_150221.pdf Utolsó letöltés: 2022. 04. 23.
- Tóth Máté (2019a). *A hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben.*
http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49234/Toth_Mate_Felnott_olvasas_konyvtarhasznalat.pdf/07ba9b52-f9a3-40b4-84bf-6dbff50d218f Utolsó letöltés: 2022. 04. 23.
- Tóth Máté (2019b). *A 3–18 év közötti hazai lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben.*
http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49234/Toth_Mate_gyerek_olvasas_konyvtarhasznalat.pdf/18596353-e1fa-4740-9a91-8ca797306668 Utolsó letöltés: 2022. 04. 23.
- Vincent Gerard, A.; Lapointe M. (2021). *Les Français et la lecture Synthèse 2021.*
https://centrenationaldulivre.fr/sites/default/files/2021-03/Barom%C3%A8tre%20Les%20Fran%C3%A7ais%20et%20la%20lecture%202021-03-29%20OK%20Synth%C3%A8se_o.pdf Utolsó letöltés: 2022. 04. 23.

[ment.pdf](https://cdn.literacytrust.org.uk/media/documents/National_Literacy_Trust_-_Reading_practices_under_lockdown_report_-_FINAL.pdf). Vagy az angol kutatás járványra fókuszáló külön jelentése https://cdn.literacytrust.org.uk/media/documents/National_Literacy_Trust_-_Reading_practices_under_lockdown_report_-_FINAL.pdf.